

SÜHEYL ÜNVER'İN GÖZÜYLE ENİŞTESİ HATTAT HASAN RIZA EFENDİ

Mehmet MEMİŞ¹

Geliş Tarihi: 11.09.2023 Kabul Tarihi: 06.10.2023

ÖZ

Bilim adamı ve sanatçı kişiliği yanında çok iyi bir gözlemci olan merhum Süheyl Ünver, izlenimlerini ve düşüncelerini sade bir üslupla kaydederek yaşadığı döneme ışık tutmuş, oluşturduğu arşivi ile Türk kültür ve sanat araştırmaları için zengin bir kaynak meydana getirmiştir. Onun çok yakından izlediği ve büyük saygı duyduğu şahsiyetlerden biri de döneminin ünlü hattatı Hasan Rıza Efendi'dir. 1849 yılında İstanbul Üsküdar'da doğan Hasan Rıza Efendi dönemin önde gelen hat üstatlarından yazı öğrenmiş, Muzıka-i Humâyun imamlığı ve hat hocalığı görevlerinde bulunmuştur. 1915'te açılan Medresetü'l-Hattâtîn'de sülüs-nesih hocalığı da yapan Hasan Rıza Efendi, Süheyl Ünver'in halası Emine Hanım'la evlenmiş, on bir yaşında babasını kaybeden Süheyl Ünver'in yetişmesinde de önemli katkıları olmuştur. Bu makalede merhum Süheyl Ünver'in çok değer verdiği ve yakından izlediği Hasan Rıza Efendi hakkındaki gözlem ve düşünceleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Süheyl Ünver, Hattat, Hasan Rıza Efendi, Osmanlı hat sanatı

ABSTRACT

FROM THE PERSPECTIVE OF SÜHEYL ÜNVER HIS BROTHER-IN-LAW CALLIGRAPHER HASAN RIZA EFENDİ

Süheyl Ünver, who was a very good observer as well as a scientist and artist, shed light on the period in which he lived by recording his impressions and thoughts in a simple style, and created a rich source for Turkish culture and art research with his archive. One of the personalities that he closely followed and respected was Hasan Rıza Efendi, the famous calligrapher of his time. Born in Uskudar, Istanbul in 1849, he learned writing from the leading masters of calligraphy and served as imam and calligrapher of the Muzıka-i Humâyun. Hasan Rıza Efendi, who also taught thuluth and naskh in Medresetü'l-Hattâtîn, which was opened in 1915, married Süheyl Ünver's aunt Emine Hanım, and made important contributions to the upbringing of Süheyl Ünver, who lost his father at the age of eleven. In this article, the observations and thoughts of the Süheyl Ünver about Hasan Rıza Efendi, which he valued and followed closely, were discussed.

Keywords: Süheyl Ünver, Calligrapher, Hasan Rıza Efendi, Ottoman calligraphy

¹ Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk-İslam Sanatları Tarihi Anabilim Dalı, mmemis@sakarya.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7962-3782

Giriş

Ahmed Süheyl Ünver 1898'de İstanbul'un Haseki semtinde dünyaya geldi. Babası Tırnovalı Dâîzade Hacı Mehmed Efendi'nin oğlu Mustafa Enver Bey,² annesi ise ünlü hattat Mehmed Şevki Efendi'nin kızı Safiye Rukiye Hanım'dır.³ İlk ve orta öğreniminden sonra 1920'de Mekteb-i Tıbbiyye'yi bitirdi. Tıp tahsili sırasında Medresetü'l-Hattâtîn'de Yeniköylü Nûri Bey'den tezhip, Necmeddin Okyay'dan ebru dersleri aldı. Hattat Hasan Rızâ Efendi'den sülûs ve nesih yazılarını meşketti. 1923'te tezhip ve ebru icâzetnâmesi aldı. Aynı yıllarda Ressam Üsküdarlı Hoca Ali Rıza Bey'den kara kalem ve sulu boya resim yapmayı öğrendi. 1927'de hekimlik ihtisası yapmak üzere Fransa'ya gitti. Paris'teki bu çalışmalarının yanında Bibliotheque Nationale'de Şark Yazmaları Bölümünde bulunan eserler üzerinde çalıştı. 1929'da Türkiye'ye döndü. 1930'da Dârülfünun Tıp Fakültesinde akademik hayata başladı (Sayar, 2012, s. 350).

Çok yönlü bir bilim, sanat ve düşünce insanı olan Süheyl Ünver hayatı boyunca yaptığı yoğun araştırmalar, yayınlar ve verdiği derslerle Türk kültür ve sanatının idamesi hususunda büyük hizmetlerde bulunmuştur. "Biz bu şifâhîlik yüzünden neler kaybetmişiz neler... Çok kuvvetli bir mazimiz var, muazzam bilgiler var, fakat şifâhî, hiçbir şeyi kaydetmemişiz, onlar da kaybolup gitmiş" (Aktaran Can, 2014, s. 74) sözleriyle bilgiyi yazıyla muhafaza etmenin önemini vurgulamış, gördüğü ve duyduğu her şeyi kayıt altına alarak çok zengin bir arşiv oluşturmuştur. Milletine bıraktığı en büyük mirası Türk kültürünün hazinesi niteliğindeki bu zengin arşividir. Binlerce defter ve yüzbinlerce nottan oluşan bu zengin bilgi hazinesi günümüzde yapılan birçok araştırmaya kaynaklık etmektedir. Hemen her konuda yazan, bilgi derleyen Süheyl Ünver'in en yakınında

bulunan ve aynı zamanda akrabası olan Hattat Hasan Rıza Efendi gibi devrinin büyük sanatkârı hakkında yazmaması düşünülemezdi. Hakkında yapılmış diğer bazı yayınlar yanında bu makalenin en önemli kaynağını da Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, "Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver Arşivi"nde bulunan "Hattat Hasan Rıza Efendi" dosyası teşkil etti. İrili ufaklı notlar, çizimler, fotoğraf ve resimlerden oluşan bu dosya, bazı sayfalarında birden fazla belge olmak üzere, 149 PDF sayfası hâlinde düzenlenmiştir. Referanslarda bu düzenlemedeki sayfa numaraları esas alındı. Denilebilir ki Süheyl Ünver gibi onu derin bir sevgi ve hayranlıkla izleyen yakın takipçisi olmasaydı Hattat Hasan Rıza Efendi hakkında bu denli bilgi sahibi olunamazdı.

Süheyl Ünver'in İzlenimleriyle Hattat Hacı Hasan Rıza Efendi

Süheyl Ünver'in babası Mustafa Enver Bey iyi bir müzisyen ve neyzendi. Hat sanatını sever, başta kayınpederi Şevki Efendi olmak üzere ünlü hattatların eserlerini toplamaya çalışırdı. Bu arada küçük kız kardeşi Emine Zeberced Hanım ile evli olan eniştesi Hattat Hasan Rıza Efendi'ye de sipariş yazılar yazdırır, tezhipler yaptırırdı (Sayar, 2016, s. 41,42). Hem akrabalıkları hem de ortak sanat zevkleri vesilesiyle birbirlerini sever sayarlardı. Küçük Ahmed Süheyl de babası ve eniştesi arasındaki bu muhabbeti hissederek büyüdü.⁴ Ancak henüz on bir yaşında iken babasının ansızın ölümü onu baba şefkatinden mahrum bıraktı. 28 Mart 1909 günü yatsı namazını müteakip uyumakta olan oğlunun yatağına giren Mustafa Enver Bey, gece uykusunda iken kalp krizi geçirerek 48 yaşında vefat etti. Sabaha yakın kopan bir çığlıkla uyanan Ahmed Süheyl henüz olayın farkında değildi. Kalabalık bir cemaatle 30 Mart günü Eyüp Sultan Kabristanına defnedildi (Sayar, 2016, s. 70,71).

2 1860 yılında Tırnova'da dünyaya gelen Mustafa Enver Bey'in babası Hacı Mehmed Efendi göçten önce vefat etmişti. Annesi Lisâne Hanım ve kardeşleri ile birlikte 93 Harbi olarak bilinen Osmanlı - Rus savaşı sırasında (1877) İstanbul'a göç etmişlerdi. Sanata meraklı olan Mustafa Enver Bey, Tırnova'da başladığı musiki ve ney çalmalarını İstanbul'da sürdürdü. Zamanında Bahariye Mevlevihanesinde Mevlevî musikisinin en büyük ustalarından istifade ederek sanatını ilerletti. Mesleği telgrafçılık olmakla beraber okumaya, öğrenmeye doymayan biriydi. Medrese tahsili yaptı. Arapça, Farsça, Fransızca öğrendi. Mesleğinde Muhaberât-ı Umumiye Müdürlüğüne kadar yükseldi. (Aktaran Can, 2014, s. 72; Sayar, 2016, s. 29,30,37).

3 1876'da Haseki'de doğan Safiye Rukiye Hanım ilk tahsilini Evliyâ/Arap Hoca iptidai mektebinde yaptı. İyi derecede yazı öğrendiyse de evliliği sebebiyle bu yeteneğini devam ettiremedi. Son derece canı tez biriydi. Süheyl Ünver de bu yönüyle annesine çekmişti. Kültürlü ve otoriter bir mizaca sahip olan Safiye Hanım eşi Mustafa Enver Bey'in vefatıyla 33 yaşında, üç çocuğuyla dul kaldı. Evlatlarına hem annelik hem babalık yaparak ailesini ayakta tuttu. 1951 yılında, 75 yaşında vefatıyla Merkezefendi Kabristanına defnedildi. (Sayar, 2016, s. 55-57)

4 Süheyl Ünver 4, 5 yaşlarında iken eniştesi Hasan Rıza Efendi'nin her yaz Yakacık yanında Soğanlı/Soğanlık köyünde bir bağ kiralayarak kendilerini (kayın biraderi Mustafa Enver Bey'i ve ailesini) oraya davet ettiğini; eniştesinin, babacığı kayın biraderini pek sevdiğini hatıralarında dile getirmiştir (Ünver, Dosya:27, s. 35).

Görsel 1
Hattat Hasan Rıza
Efendi'nin,
vefatından birkaç
yıl önce Süheyl
Ünver tarafından
çizilen portresi

(Ünver, Hasan Rıza
Efendi Dosyası, SK,
nr. 27, s.30)

Mustafa Enver Bey'in vefatıyla Süheyl Ünver ve ailesi maddi bakımdan da sıkıntılı bir döneme girerler. Babası ölünce, o zamanın şartlarına göre hizmet senesini doldurmadığı gerekçesiyle aileye maaş bağlanmaz. Fukaraya yardım faslından cüzi bir (200-300 kuruş kadar) maaş tahsis edilir. "Bütün bunlar benim ruhumda çöküntü hâsıl etmedi" diyen Süheyl Ünver, yavaş yavaş bunu hazmetmeye başlar. Babasının ölümü onun hayatında birtakım değişikliklere sebep olur. Kendi deyimiyle; "Hayatı anlar ve insanın kendisiyle ilgili hususları ihmal etmemesi gerektiğini öğrenir. Her şeyi kendisinin yapması lazım geldiğini anlamıştır" (Aktaran Can, 2014, s. 72). Fakat yine de küçük Ahmed Süheyl, babasının yokluğunu her zaman hissedecek, daima onun yerini dolduracak bir hami arayışında olacaktır. Zamanla yakın çevresinden, hocalarından ona baba şefkati gösteren birçok hamiyetli insan olmuştur.⁵ Ancak bu zevat içinde, onun daima "eniştem" diye hürmetle andığı Hattat Hacı Hasan Rızâ Efendi'nin

ayrı ve özel bir yeri vardır. Çünkü o hep yakınında olmuştur. Akli yeteli oturdukları evin duvarlarını süsleyen, sağlığında babasının eniştesine yazdırdığı levhalara aşınadır. Babacığının vefatında Rıza Efendi eniştesinin evlerine gelip, yorganı üstünde oturarak sesle, hüngür hüngür ağladığını unutmaz (Ünver, Dosya:27, s. 35). Dostlarına liseyi eniştesinin pardösüsüyle bitirdiğini söylemekten de hiçbir zaman çekinmemiştir (Aktaran Can, 2014, s. 71). Hayatı boyunca ona duyduğu saygı ve bağlılığını yıllar sonra (22.04.1979) yazdığı notlarında şöyle ifade etmektedir: "Eniştemi ne kadar sevmiş ve onu babacığımı kaybettikten sonra nasıl sineme oturtmuştum... Ne kadar olgun bir insandı. Onu o kadar benimsedim ki hâlâ fikir cennetimde onu bir an bile ihmal etmiyorum. Onu yâd etmeyi kendimce âdeta bir ibadet sayıyorum..." (Ünver, Dosya:27, s. 16).

Süheyl Ünver'in babası Mustafa Enver Bey gibi Hasan Rıza Efendi'nin babası Ahmed Nazif Efendi de aslen Bulgaristan'ın Tırnova şehrendir. 1826 (H.1249) yılında meydana gelen Rus Harbi sırasında İstanbul'a göç etmiş, devrin önemli devlet adamlarından Mustafa Reşid Paşa'nın (1800-1858) yanında kilerciliğe başlamıştır. Bu sıralarda evlenen Nazif Efendi, Üsküdar'da Aynalı Mescit civarında ikamet etmekte iken Hasan Rıza Efendi de 1849'da burada doğdu. Üç yaşına geldiğinde Paşa'nın Şehzadebaşı'ndaki konağının civarında bir eve taşındılar. Hasan Rıza önce Bozdoğan Kemerli yakınlarındaki Kaptan Paşa Mektebine, ardından da Hafız Münib Efendi'nin mektebine devam etti. İlk yazı derslerini bu mektebin büyük hocasından alan Hasan Rıza daha sonra dönemin önde gelen hattatlarından Yahya Hilmi Efendi'nin (ö.1907) derslerine de devam etti (İnal, 1955, s. 332). Babasının tayininin, posta müdürü olarak kendi memleketleri olan Tırnova'ya çıkması üzerine sıbyan mektebi tahsilini, o devrin en gözde okullarından Amiş Efendi Mektebinde tamamladı. Süheyl Ünver'in babası Mustafa Enver Bey de Tırnova'da iken aynı mektepte okumuştur (Sayar, 2016, s. 32). Tekrar İstanbul'a döndüklerinde, bir kolera salgını neticesi babasını kaybeden Hasan Rıza Efendi, Pertevniyal Valide

⁵ Süheyl Ünver öğrencilik yıllarına dair şöyle bir hatıra nakletmektedir: Askerî Tıbbiye'ye girdim. Tıbbiye o zaman Haydarpaşa'da idi, devam edeceğim ama bazen vapur parası bulamaz, gidemezdim. O zaman civardaki hastanelere devam etmeye başladım, bir iki doktor beni evlat gibi sevdiler. Fakülteye gidemediğim günlerde hocalarım da kolaylık gösterdi. Ben de bu müsahadadan istifade ederek iki hususi mektepte resim ve müsahabat-ı ahlakiye hocalığı aldım. Bu şekilde Tıbbiye'yi bitirdim (aktaran Can, 2014, s. 73).

Sultan'ın kapı çuhadarı olan amcası Hacı Hüseyin Efendi'nin aracılığıyla on altı yaşlarında Muzika-i Hümayûn'a kaydedildi (İnal, 1955. s. 332; Derman, 1997; s. 344). Burada sülüs ve nesih yazılarını Mehmed Şefik Bey'den (1819-1880) yeniden meşk etti. On sekiz yaşında iken 1867 (H.1283) tarihinde hocası Şefik Bey'den icâzet aldı. Aynı zamanda Kazasker Mustafa İzzet Efendi ile tanıştı ve ondan da istifade etti. Tâlik hattını ise Sâmi Efendi'den meşk etmiştir (İnal, 1955, s. 332; Derman, 2002, s. 208).

Süheyl Ünver tuttuğu notlarda, küçük yaşlardan itibaren izlediği ve hayranı olduğu eniştesi Hasan Rıza Efendi'nin evi, ailesi ve sosyal çevresine dair bilgiler vermektedir. Anlaşıyor ki kendini bildiğinden itibaren onun hafızası, anıları ve gönlü, eniştesi Hasan Rıza Efendi ile dopdoludur (İlter, 2017, s. 14). Rıza Efendi ve Emine Hanım'ın⁶ büyük kızları Bihter, oğulları Ahmed Süreyya ve küçük kızları Mükerrrem olmak üzere üç çocukları vardır. O tarihlerde Cihangir'in Alçakdam Mahallesinde Pürtelaş Hasan Efendi Mescidinin karşısındaki ahşap evde oturmuşlardır. Süheyl Ünver bu evi ve civarını şöyle anlatır:

Sene 1909, yaşım 11, aziz babamı kaybettim. O aile felaketini anlamaya başladığım yıl babamın küçük hemşiresi Emine Zeberced Hanım, devrinin en maruf, bilgili, fâzıl, şâir ve Kurân-ı Kerim hattatı Hasan Rıza Efendi ile evli. Benden beş yaş büyük oğlu Süreyya Bey, (onun) ablası ve küçük kız kardeşiyle üç çocuğu var. Cihangirin Alçak Dam Mahallesinde, Pürtelaş Hasan Efendi mescidinin karşısındaki (set) üstünde üç ahşap ve birbirlerine ince birer yangın duvarı ile bitişik yeni evlerden sol başındakinde oturuyorlardı. İki kat üzerinde bir ev, bir de toprağın içinde yarım bir alt katları var. Burada matbah, kömürlük ve kiler yer alır. Zemin katında bir oturma odası, bahçe tarafında yemek yenir. Bahçe tarafında iki diğer oturma odası. Bahçe iki setlidir. Birkaç meyve ağacı, biraz yeşillik o kadar. Lakin önündeki odadan Fındıklı'ya inen yokuş ve

Kabataş, Ayaspaşa sırtları görülür. Her taraf ahşap 2, 3 katlı evlerle kaplı. Sokaklar ve ara çıkmazlar Roma kaldırımlı. O zamanın tabirince tamir etmelerinden kinaye Arnavut kaldırımı. Yollar hep inişli çıkışlı merdivenler. Evin üst katında, güzel manzaralı, büyükçe 3 pencereleli bir misafir odası. Sedirlerin altları hem tahta çekme dolaplar. Merdivenden bu kata çıktınız mı yine iki penceresi ile manzaralı bir sofa. Arkada, alttakinin üstünde bir tuvalet yeri, onun yanında bahçeye bakan bir oda (Ünver, Dosya: 27, s. 111).

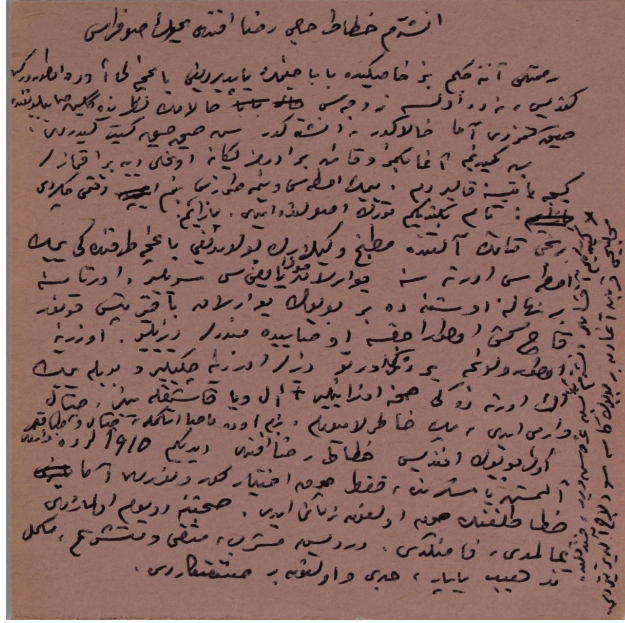
Babası Mustafa Enver Bey'in (29 Mart 1909) vefatından sonra, halası ve eniştesinin evi Ahmet Süheyl'in âdeta ikinci yuvası olmuştur. Onlar da küçük Süheyl'i kendi evlatları gibi bağrılarına basmış, onu ailenin bir ferdi gibi görmüşlerdir. Bu durumu: "Rahmetli anneciğim biz Haseki'de babacığımın yaptırdığı bağçalı evde otururken, kendisi ne de olsa halamın nazarında gelin sayıldığından, sık gelmezdi. Ama halandır, eniştedir sen sıklık git (derdi). Ben gidince, ağabeyimiz(in) ve kayın biraderimiz(in) yegâne oğlu diye bırakmazlar, gece yatısına kalırdım..." cümleleriyle ifade etmiştir (Ünver, Dosya:27, s. 12). Emine Zeberced Hanım çok sevdiği ağabeyinin vefatı üzerine onun bir emaneti olarak gördüğü yeğenin üzerine daha fazla titremiş olmalı ki Süheyl Ünver, bu ziyaretlerinde halası için "Beni her görüşte ağlayarak karşılardı" ifadesini kullanır (Sayar, 2016, s. 31).

Hasan Rıza Efendi'nin evindeki "tam beğendiğim türde ve surette" dediği yemek yeme âdetini de şöyle anlatır: Yemekler birinci katın altında, mutfak ve kilerin bulunduğu bahçe tarafındaki yemek odasında yenirdi. Ortaya bir sofraya yaygısı serilir, üzerine nihale olarak düz bir sandalye konur, bunun da üzerine genişçe bir seyyar bakır sini yerleştirilirdi. Çepeçevre dizilen minderler üzerine oturulur, örtü dizler üzerine çekilir, el veya kaşık kullanılarak ve ortadaki sahana uzanılarak yemek yenirdi.⁷ Yine eniştesinin evinde yatıya kaldığı günlerden bir hatırasını da notlarında şöyle nakleder: "Enişte Efendi bana beş kuruş (gümüş bir çeyrek) vererek Fındıklı başında (Dereçi Sokağı) muhallebici Kurban Ağa'dan bir

6 Mustafa Enver Bey kendisiyle birlikte sekiz kardeşin adlarını ve doğum tarihlerini bir kitabına not etmiştir (Sayar, 2016, s. 30).

7 Süheyl Bey, Rıza Efendi'nin Ramazan'da oruçlu iken bile yemek pişirdiğinden bahsederek bu konudaki maharetini de dile getirmiştir. (Ünver, Dosya: 27, s. 12).

Görsel 2
A. Süheyl
Ünver'in
notlarından
(Ünver, Hasan
Rıza Efendi Dos-
yası, SK, nr. 27,
s.12)

büyük tabakta sütlaç veya muhallebi aldırır, ben taşır getirirdim. Hep birlikte evde yer sofrasında yenirdi. Ertesi sabah mektebe gitmek için dönerken arada beş kuruş harçlık verirdi” (Ünver, Dosya:27, s. 18). Hattat Hasan Rıza Efendi'nin yazı odasını ve çalışma usulüne ilişkin gözlemlerini ise şu şekilde kaydetmiştir:

Rıza Efendi eniştemin yazılı levhalarla donatılmış yazı odası(nda), üç pencere ve önünde uzunca bir sedir. Altları çekmeli. Sol başta bir minder ve önünde bir çekmece. Geceleri kapalı. Üzerinde bir tek mumlu şamdan. Gece hayatı yok. Yatsıdan sonra yer yatakları yapılır yatılır. Sabah namazına kalkılır ve ondan sonra büyükler yatmaz... Hattat eniştemizin yazı odasında iki şilteli yer yatağı serili durur. Her ne kadar çok yaşlı değilse bile altmışına gelenler aleltlak kendilerini yaşlı sayarlar. Rıza efendi biraz yorgunluk hissederse veya dinlenmek isterse örtülü duran yatağın üzerine uzanır. Yazıya sabah abdesti ve namazından ve dualarından sonra, minderine oturarak başlar. Çekmecesinin, açılınca üstünde bir tepside yazı kalemleri, kalemtraş, hokkaya yer almıştır. Işığı da soldan alarak elinde yazılması icap eden bir sipariş varsa usul ve erkânıyla tamamlamaya başlar. Eğer yapılacak bir konu yoksa karalama ile vakit geçirir.

Kendisinden güzel yazıyı öğrenmek isteyen talebesini burada kabul eder. Arada Muzıka-i Hümayun'dan hattat Nazif Bey uğrar... Hattat Rıza Efendi o zamanın teamülüne göre kâfi ışık ve gaz lambalarıyla tam aydınlatma imkânı olmadığından geceleri yazı yazmazdı. Hemen her gece akşam yemeğinden sonra (komşusu ve Beyoğlu eski Belediye Reisi) Hacı İhsan Beye gider ve orada daha başka gelenlerle birlikte sohbetler edilirdi. Ben o zaman 13, 14 yaşlarındaydım. Çocuklar gitmez diye götürmezlerdi (Ünver, Dosya: 27, s. 112).

Hasan Rıza Efendi 1871 (H.1288) yılında Muzıka-i Hümayun imamlığına atanmış, hocası Mehmed Şefik Bey'in 1879'da emekliye ayrılması ile de buradaki hüsn-i hat hocalığına tayin edilerek bu iki vazifeyi birlikte yürütmüştür (İnal, 1955, s. 332). 20 Mayıs 1915 tarihinde açılan Medresetü'l-Hattâtîn'in (Derman, 2015, s. 15) hoca kadrosunda yer alan Hasan Rıza Efendi görme kabiliyetinin zayıflaması sebebiyle buradaki sülüs, nesih ve reyhani hocalığını 1919 yılına kadar sürdürmüştür (İnal, 1955, s. 334; Derman, 2006, s. 517). Süheyl Ünver'in "Sevgili Eniştem Rıza Efendi'nin Geçtiği Yollar" başlığı altında onun vazifesine gidiş gelişlerini bile not etmesi eniştesine verdiği değer bir başka ifadesi olsa gerektir. Arşivine eklediği, Tophane (Nusretiye) Camii ve çevresinin resminin bulunduğu bir kartpostalın arkasına yazmış olduğu "Eniştem Hattat Hasan Rıza Efendi'nin yürüyerek geçtiği Tophane kaldırımları. Bastığı yerleri gözlerim bile öper" (Ünver, Dosya: 27, s. 23) şeklindeki sözleri ise ona karşı duyduğu hürmet ve sevginin derecesini göstermektedir. Bu notlardan öğreniyoruz ki Rıza Efendi, Dolmabahçe'de (Gümüşsuyu'nda) imamı bulunduğu ve yazı dersleri verdiği Muzıka-i Hümayun'a, evinden Fındıklı'ya inerek, oradan yolun solundaki kaldırımdan Dolmabahçe'ye yürüyerek gider, aynı yolla evine geri dönermiş. Süheyl Bey eniştesi ile karşılaştıklarında daima temiz ve yeni elbiseler giymiş hâlde gördüğünü belirtirken, onun yürüyüşünü de şu şekilde tasvir etmektedir: "Önüne bakarak, çok edîbâne ve asil bir yürüyüşü vardı. Çok temkinli idi, acele gitmez, önüne bakar, yürürken arkasına dönüp bakmazdı" (Ünver, Dosya: 27, s. 15). Rıza Efendi, Bâbîâli taraflarında bulunan Medresetü'l-Hattâtîn'deki derslerine gidip

Görsel 3
Süheyl Ünver'in, arkasına "Eniştem Hattat Hasan Rıza Efendi'nin yürüyerek geçtiği Tophane kaldırımları" notunu düştüğü kartpostal (Ünver, Hasan Rıza Efendi Dosyası, SK, nr. 27, s.22)

gelirken ise o zamanlar Sirkeci-Salıpazarı arasında çalışan ufak Şirket-i Hayriye vapurlarını kullanırdı. Açılışından itibaren bu dersi verirken pazartesi ve perşembe günleri Cihangir'deki evinden kalkar, Salı Pazarına iner, oradan Şirket-i Hayriye'nin ancak yirmi kadar yolcuyu alabilen ufak çatanamsı vapuruna biner, Sirkeci'de inerdi. Zira harb-i umumi sıralarında böyle bir servis vardı. Oradan kolayca hâlen Vilayet Konağı olan Bâbiâlî karşısındaki medreseye gelir, köşedeki büyük sedire yerleşir ve bir dizini kaldırarak yazı masası hâline getirip talebeden isteyene sülüs ve nesih dersi verirdi. Aynı vazifeyi birlikte hoca olan Kamil Efendi de yapardı. En yaşlı ve maruf bir hattat, hayatta daima ciddiyetini muhafaza eden bir zat olmasından, cidden çok hürmet edilerek sevilmesinden dolayı daima tazim görür ve geldiğinde yaşça ondan ufak olanlarca elinden öpülür, hatırı sorulurdu (Ünver, Dosya: 27, s. 15,106).

Devrinin önde gelen hattatlarından olan Hasan Rıza Efendi ile Süheyl Ünver arasında hoca talebe ilişkisi de vardı. Haftada bir gün Cihangir'e gidip eniştesinden sülüs yazı dersi alırdı. Ancak okula başlamasıyla tam olarak kendini yazıya veremedi (Sayar, 2016, s. 76). Hatıralarında, güzel yazıyı sevdiğini ama o zamanlar önemini takdir edemediğini, teşvik ettikleri için peki dediğini, Haseki'den yürüyerek gitme mecburiyeti de olduğu için her hafta devam edemediğini, isteksiz başlaması sebebiyle bir türlü ilerleyemediğini, ama ısrar da görmediğini ifade etmektedir. Türk süslemesinden tezhibe daha çok hevesli olduğu için o yöne meyletmiş, tezhip merakının sevki ile Medresetü'l-Hattâtîn'e devam ederken güzel yazının önemini daha iyi anlamış, yazıda öğrendiklerinin, hayatı boyunca faydasını gördüğünü de dile getirmiştir (Ünver, Dosya: 27, s. 18). Gidiş gelişlerinde eniştesinin evinde dikkatini çeken bir ayrıntı da kıymetli eşyaların konulduğu bir sandıktır. Onu şöyle anlatır:

Yukarıki sofada, aşağıdan çıkan merdiven başı yanında büyükçe ve lakin taşınabilir, iki kulplu bir sandık durur ki içinde kıymetli ve tarihi yazı, murakka ve mecmuaları, tezhibli eserler, kıymetli boş ve hattatlıkta kullanılan abadi cinsinden, veyahut gündelik, lakin terbiye edilmiş ikinci derece kağıtlarda yer alır. Bunlar evin camekânlar(ında), dolaplarında yer almaz. Çünkü İstanbul'un diğer semtlerinde olduğu (gibi) Cihangir'de sık sık yangınlar olur. Civarda ve pek yakınlarda bir yangın başlarsa evde herkes tembahlidir. Her şeyden önce bu sandık veya lüzumlu ve kıymetli eşyanın bulunduğu

çantalar çıkartılır. Bu cihetle ahşap evlerde kıymetli eşya böyle her an nakle amade bir şekilde saklanır...(Ünver, Dosya: 27, s. 112).

Nitekim Hasan Rıza Efendi'nin uzun yıllar ikamet ettiği Cihangir semtinde 1916 yılında büyük bir yangın çıkmıştır. Civar semtlerle birlikte Taksim'e kadar uzanan geniş bir sahayı içine alan ve her şeyi yakan bu yangın sonrasında Süheyl Ünver şöyle anlatır:

Eniştemizin yangından kurtarılan sandıkları ve bazı yatak takımları, giyim eşyası, kitaplar ve saire ile, aşağıda..., halen meydanda duran Fındıklı Camii revakları altında, ikinci katta bir ufak odaya sığındılar... Bir gün orada ziyaret ettim. Bittabi çok üzgündü. Artık yaşlanıyordu. Birinci cihan harbinin son yıllarında idi. Ben de 1915'ten itibaren Haydarpaşa'da Tıp Fakültesi talebesinden idim. Rıza efendi Fındıklı Camii'nin halen mevcut olmayan bu ahşap revak altı odasında ancak birkaç gün kaldı. Rumeli Hisarında altında kayıkhanesi olan, tam hisarın önünde, başta Doktor Mukim Paşanın büyük yalısı yanındaki (Beyoğlu eski belediye reisi İhsan Bey'e ait) binanın selamlık kısmına taşındılar. Ve büyük kısmına Hacı İhsan Bey nakletti. Artık eniştemizi burada ziyaret eder ve arzuları üzerine bazı geceler kalırdım (Ünver, Dosya: 27, s. 113).

Ailesiyle birlikte kiralararak oturdukları bu evde, 1 Mart 1920 (10 Cemâziyelâhir 1338) tarihinde vefat eden Hasan Rıza Efendi hisarın yanındaki (bugün Aşiyân Mezarlığı adıyla bilinen) Kayalar Kabristanına defnedilmiştir. Oturduğu ev, ölümünden iki gün sonra yanmış, ancak eserleri kurtarılabilmektedir (Derman, 1997, s. 345). Merhum A. Süheyl Ünver, 14 Mayıs 1920 Cuma tarihiyle bir cep takvimine şöyle bir not düşmüştür: "Eniştem Rıza Efendi merhum için Şems'ül Mekâbirde Mûsîka-ı Hümâyûn müezzinâtı tarafından mevlîd-i şerîf kıraat olundu. Pek çok zevat

hazır bulundular. Gül suyunu ve şekerleri belime kutu bağlayarak ben dağıttım. Birçok hattat bulundu" (Ünver, Dosya: 27, s. 99).

Hasan Rıza Efendi'nin kabir kitabesi A. Süheyl Ünver'in teşebbüsüyle yıllar sonra yazdırılmıştır. Oğlu Süreyya Bey'in ihmalinden dolayı kabrine bir taş dikilemediğini belirten Ünver notlarında şu ifadelerle yer vermiştir: "...Kabirini torunu Tarık Gökmen'e yaptırttım. Mahdumu Süreyya Bey ve annesi halam Emine Zeberced Hanım da orada medfun. Kabir taşını parası mukabilinde talebenden Türk süslemesi üstadı ve Yıldız Porseleni bugünkü kemal derecesine ulaştıran Atıf Saynaç yazdı ve taşçımız hakk etti"(Ünver, Dosya: 27, s. 99).

Kullandığı ilaçtan⁸ başına giydiği sarığa⁹, yaşadığı mekânlardan yoldaki yürüyüşüne kadar Hasan Rıza Efendi hakkında birçok şeyi kaydeden Süheyl Ünver onun kişiliği, ilmi ve sanatı konusunda da bilgiler vermektedir. Buna göre Rıza Efendi orta boylu, hafif tıknazca, sakın, çok sevimli ve bir o kadar da ciddi idi. Âlim, fazıl, derviş meşrep, müttaki ve müteşerri', çok kültürlü bir zattı. Sohbetine doyum olmazdı (Ünver, Dosya: 27, s. 12,35,106). Hafız denmezdi ama hıfzı da vardı. Giyinmesine itina gösterirdi. Medresetü'l-Hattatin'de şöhreti ile mütenasip bir mevki vardı. Yazı ve her hususta çok bilgi sahibiydi. Aynı zamanda fevkalade ince ve mükemmel tezhîp yapardı. Yazdığı hilyeleri parayla kapışılırdı. Gerek düz gerekse kenarlarında tefsir bulunan Kur'an-ı Kerim yazmakta meşhurdu. Matbaacı Osman Bey'le ilişki kurmuştu. Yazdığı Kur'an-ı Kerim'leri kendi Matbaa-i Osmaniye'sinde taş baskısıyla tab ederdi. Bu Kur'an'ların hepsi âyet ber-kenardı. Yani her sahife sonunda mutlaka bir âyet son bulurdu. Hafızlar ezberlemekte bunu kullanırlardı. Bu cihetle çok rağbet görür ve piyasa da bunu tutardı. Rıza Efendi'nin en makbul ve beğenilen usullerinden biri de harflerin hareketlerini sağa ve sola kaydırmayarak tam üstlerine koymakta gösterdiği hassasiyetti. Bilhassa bu yönü çok övülür ve takdirle bahsedilirdi.

8 Süheyl Ünver, eniştesinin kabızlık problemi sebebiyle Mısır Çarşısından bir aktarın ona alıp getirdiği sinameki ilacını senelerce kullandığını kaydetmiştir (Ünver, Dosya: 27, s. 31).

9 "Yeşil sarığıyla" başlığını koyduğu, 22.4.1979 tarihli Cihangir ziyareti notlarında şunları kaydetmiş: Devrinin meşhur sülüs, nesih, tuğra ve celileri üstadı, 19. asrın sonlarında çok mükemmel tezhîp yapan âlim, fazıl, edip, şair eniştem Hattat Hacı Hasan Rıza Efendi Muzika-i Hümayun imamı ve yazı muallimi iken bir gün vazifesine Âl-İ Peygambere mensup olduğunu bildiren yeşil sarık sararak gitmiş. Ömrü boyunca bu ilk ve son olmuş. Emine halam bundan bir gün sonra ziyaretine gittiğimde bu yeşil sarıkla zevc-i mübareklerini pencerede kafes arkasından sevinçle ve göz yaşlarıyla takip ettiğini anlattı. Ben de 1910'larda 12 yaşında idim. Babacığımı kaybedeli 2 yıl olmuştu. Dünyayı yani mahiyetimizi daha anlama yaşama erişmemiştim. Ama aradan 69 yıl geçti. Şimdi bu tabloyu görmüş gibi içime sildirdim. Hepsinin ruhları şad olsun. (Ünver, Dosya:27, s. 16).

Görsel 4
Hasan Rıza Efendi'nin Atıf Saynaç tarafından hazırlanan mezar taşı yazı kalıbı (Ünver, Hasan Rıza Efendi Dosyası, SK, nr. 27, s.2) ve Rumeli Hisarı Kabristanında bulunan kabir taşı

Görsel 5
Hasan Rıza Efendi'nin eşi Emine Zeberced Hanım ve oğlu Ahmed Süreyya Bey'in Rumeli Hisarı (Aşıyan) Kabristanında bulunan mezar taşları.

Sultan Reşad bir gün kendisini huzuruna kabul ederek yaptırdığı türbesine büyük boy bir mushaf sipariş etmiş, Hasan Rıza Efendi onu bitirmişti. Süheyl Ünver eniştesinin bir gün cüz cüz bir misafirine gösterirken bu mushafı gördüğünü, tezhibine önce Müzehhip Hilmi Efendi'nin başladığını,¹⁰ onun vefatı üzerine Bahaeddin Efendi'nin ikmal ettiğini ifade etmektedir (Ünver, Dosya:27, s. 38, 60, 106). Hasan Rıza Efendi'nin ikisi cüzler hâlinde olmak üzere muhtelif boylarda 19 adet Mushaf-ı Şerif yazdığı bilinmektedir. İsteği üzerine İbnülemin Mahmud Kemâl'e 9 Cemâziyelülâ 1334 (14 Mart 1916) 'da yazıp gönderdiği tercüme-i hâlinde Rıza Efendi bu Mushafları yazdırılanların isimlerini de liste hâlinde vermiştir (İnal, 1955, s. 334).¹¹

Büyük boyda yazdığı hilyeleri de sanatının en güzel örneklerindedir. Hakkında yüksek lisans tezi hazırlamış olan Elif İlder çok sayıda hilye-i şerife yazmış olan Hasan Rıza Efendi'nin 6 tanesi büyük

boyda olmak üzere 33 adet hilyesini tespit edebilmiştir (İlder, 2017, s. 80). Süheyl Ünver bu hilyelerden birinin kendi evlerinde, birinin damadı Fatin Beylerde, birinin ise Es'ad Fuad Bey'de olduklarını; Es'ad Fuad Bey'in elindeki hilyeyi sattığını, bunların dışında orta boy hilyelerinden birini de Müteahhid Rıf'at Bey'de gördüğünü belirtmektedir (Ünver, Dosya:27, s. 38). 224 cm yüksekliği ile en büyük olma vasfını taşıyan bir hilyesi Bâlî Paşa Camiinden Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesine nakledilmiştir. Sultan Reşad'ın Edirne Selimiye Câmîine armağan ettiği büyük boy bir hilyesinin de 1995 yılında buradan alındığı bilinmektedir. Yazdığı sülüs-nesih murakkaaların sayısını tespiti imkân bulunmayan Rıza Efendi'nin en önemli eserlerinden biri de 1066 varaktan (2132 sahife) oluşan Buhârî-i Şerîf'tir. Sultan Reşad tarafından Hırka-i Saadet dairesine vakfedilen sekiz ciltlik bu eserin Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 2017 yılında tıpkıbasımı yapılmıştır (Derman, 2018, 40,42).

¹⁰ Türkiye Yazma Eserler Kurumu tarafından 2018 yılında basımı da yapılmış olan bu Mushaf-ı Şerif'in tezhibi hakkında Sayın Uğur Derman'ın merhum Necmeddin Okyay'dan naklettiği bilgiye göre; Hasan Rıza Efendi iri nesihle yazdığı cüzleri bitirdiği Müzehhib Bahaddin (Tokatlıoğlu) Efendi'ye gönderiyor, o da bunlar üzerinde çalışmasını sürdürüyordu. Baha Efendi'nin rahatsızlığı sebebiyle hastanede kaldığı bir müddet mushafın tezhip işi Hilmi Efendi'ye verilmiş, ancak Hilmi Efendi'nin vefatı üzerine yine Baha Efendi tarafından tamamlanmıştır (Derman, 2018, s. 12).

¹¹ İbnülemin'in verdiği listede 18 adet mushaf yer almaktadır. Elif İlder 19. mushaf yerine, bu listede yer almayan Şevkî Efendi'nin yarısına kadar yazıp Hasan Rıza Efendi'nin tamamladığı mushafı kaydetmiştir. Rıza Efendi'nin yazdığı mushaflar için Bk. (Derman, 2018, s. 36,38; İlder, 2017, s. 62-66).

Velûd bir hattat olan Hasan Rıza Efendi kıt'a, murakkaa, kitap, mecmua, hilye, levha gibi çok sayıda eser yanında celî sülûs ve celi-ta'lik yazılarıyla da bir hayli eser vermiştir. Rıza Efendi'nin bu tür eserleri arasında Bayezit Devlet Kütüphanesinin mermere mahkûk imzasız celî tâlik kitâbesi, Cihangir ve Bostancı camilerinin celî sülûs yazıları, Ege Denizindeki İstanköy Adası'nda bulunan Defterdar ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa camilerinin celî sülûs yazıları, yine İstanköy'deki Moruk, Atik ve Tabakhane camilerinin celî ta'lik kitabeleri, Beşiktaş Kuruçeşme sahil yolunda Kadın Efendi Çeşmesi kitâbesi, Haydarpaşa'da Tıbbiye-i Şâhâne binasının deniz tarafındaki cephe alınlığında bulunan imzasız celî sülûs kitabesi, Topkapı Sarayı'nda Hırka-i Şerif dairesinin ve Harem-i Hümâyunun çiniye işlenmiş celî sülûs tamir kitabesi, Şişli'de Hürriyet-i Ebediye tepesindeki celî sülûs şühedâ isimleri zikredilebilir (Derman, 2018, s. 44; İlter, 2017, s. 99-368).

Süheyl Ünver, Hasan Rıza Efendi'nin yazı koleksiyonunun halazadesi Süreyya Bey ve kardeşleri tarafından, kendisinin 1959'da Birleşik Amerika'ya gidişinden önce, o zamana göre mühim bir para sayılan 60.000 liraya Topkapı Sarayı'na satıldığı bilgisini de vermektedir. 14 Aralık 1977 tarihini düştüğü notlarında ise, soğuk bir kış günü talebesi Azade Hanım'la birlikte Süleymaniye Kütüphanesinde çalıştığı sırada oraya getirilen bir metrukattan şöyle bahseder:

...derken Süleymaniye'de satılmak üzere benim teşhisime göre eniştem hattat Hasan Rıza Efendi merhumun metrukatından, pek birinci derecede olmayan kamış kalemler, bilhassa cava kalemleri ve açıcılarından iki tanesi, bazı rokoko renkleri işaret edilmiş hizib gülleri - zira merhum mükemmel bir tezhib üstadı idi - şeyhi Rifat Efendi merhumun yazıları ve mektupları üzerine yazma, yine Rıza Efendi'nin nefis el yazısı rik'asıyla bir mecmua, bir mûsiki güfteleri müsvedde defteri, bir ney ve makamları ... benzer bazı notlar vesaireyi gördük.

Birkaç kalemıraş da vardı. İki hakk içindi. Bir müddet eniştemin hatıraları üzerine konuştuk... Metrukat arasında 5-10 yazı kalıbı, hattat Nazif Bey merhumun bir kalıbı ve imza karalamaları da çok ilgi çekti. Nazif Bey üzerine konuşuldu. Bunları hattat Hamid Bey'e de göstermişler. İçinden bir cava kalemini alıkoymuş (Ünver, Defter 27, s. 31,100).

Bir hafta sonraki, 21.12.1977 tarihli notunda Azade Akar, Nuri Arlasez, Kemal Elker, kütüphane müdürü Muammer Ülker ve yardımcısı ile Süleymaniye Kütüphanesinde fiyat belirleme toplantısı yapıldığını belirten Süheyl Ünver, tanımadığı biri tarafından getirilen, Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin tezhipsiz birkaç sahife sülûs yazısının da bulunduğu bu metrukata 5.000 lira bedel belirlendiğini kaydetmiştir (Ünver, Defter 27, s. 34).

Hasan Rıza Efendi'nin tasavvufî ve edebî yönü ile ilgili olarak da Süheyl Bey şu bilgileri vermektedir: Rıza Efendi, Rifat Efendi isminde, zamanında maruf bir hususi şeyhe müntesipti. Âşık bir zattı. Dîvanı ve güzel nazımları vardı.¹² Güzel tarihî ve tasavvufî fıkralar anlatırdı. Çok hoşsohbetti. Kendisi "sâdâtandır"¹³ derlerdi. Bu cihetle bir gün sâdâta mahsus yeşil sarık sarmıştı (Ünver, Dosya: 27, s. 16,106). Rıza Efendi'nin musiki ile de ilgilendiği, 1324/1907'de mevlid-hânân-ı şehîr-yâri (padişaha mevlid okuyanlar) zümresine dâhil olmasından anlaşılmaktadır (İnal, 1955, s. 332). Ayrıca Süheyl Ünver onun aile ve dost meclislerinde ilahiler okuduğunu, bazen ağlayarak okuduğu ilahilere de şahit olduğunu belirtmektedir. "İlahileri de vardı, birisini ben de öğrenmiştim, okurdum" dediği Rıza Efendi'nin, terekkesinden çıkan bir musiki güfteleri müsvedde defteri, makamlara dair bazı notlar ve bir ney gördüğünü de kaydetmiştir. (Ünver, Dosya: 27, s. 31).

Süheyl Ünver, halası Emine Hanım ve eniştesi Hasan Rıza Efendi'nin burada oturmaları ve onları ziyaret için sık sık bu semte gelmesi sebebiyle olacak ki Cihangir'i çok sevmiştir. Onun için "Cihangir

12 Dîvanının iki yazma nüshası vardır. Bu nüshaların 32 varaklı ve daha küçük hacimli olanı bugün İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde T/2884 envanter numarası ile kayıtlıdır. Daha geniş hacimli ve 66 varaktan oluşan diğer nüsha ise 3610 envanter numarası ile Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümünde bulunmaktadır. Her iki nüshası da yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. (Telli, 2010; Karaman, 2009).

13 "Efendi, bey, önder, sahip, faziletli, kerim" anlamlarındaki "seyyid" kelimesinin çoğulu olan bu kelime Hz. Peygamber'in soyundan gelenleri ifade etmektedir (Küçükbaşçı, 2009, s.40).

Görsel 6
Hasan Rıza
Efendi'ye ait
1308/1891 tarihli
Mushaf'ın serlevha-
sı, İÜ.NEK, A.6682,
(İlter, 2017, s. 108)

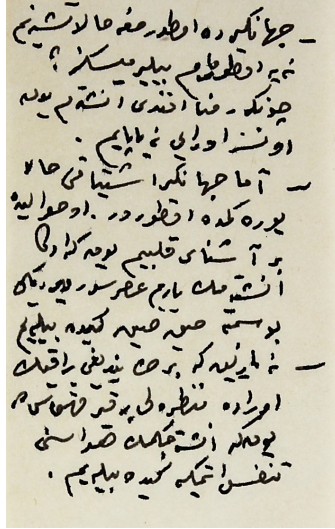
demek, Rızâ Efendi demek”tir (Ünver, Dosya: 27, s.119). Ancak oralarda artık ne baba gibi sevdiği eniştesi ne de gençlik yıllarının hayallerini süsleyen Cihangir güzellikleri¹⁴ vardır. 1.5.1979 tarihini düştüğü notlarında bu hissiyatını şu cümleleriyle dile getirmiştir: “Cihangir’de oturmaya hala teşneyim. Niye oturmam bilir misiniz? Çünkü Rızâ Efendi

eniştem yok. Onsuz orayı ne yapayım? Ama Cihangir iştiyâkı hâla yüreğimde oturur. O havalide bir âşina-yı kalbim yok ki, eniştemin yarım asır sürdürdüğü bu semte sık sık gidebileyim. Ne yazık ki bir tanıdığı bırakın, orada manzaralı bir kır kahvesi de yok ki enişteciğim havasını teneffüs etmeye gidebileyim” (Ünver, Dosya: 27, s. 110).

14 Süheyl Ünver, eniştesinin Cihangir Camiine yakın oturan büyük kızı Bihter Hanım ve eşi Faik Bey’i ziyarete geldiği zamanlar çıkışta cami avlusuna girer ve oradan seyrettiği İstanbul manzarasına bayılır. Yıllar sonra çok sevdiği bu semtte gördüğü olumsuz değişime tepkisini 1975 tarihli notlarından okuyalım: “Cami nihayet bir asırlık ve tarzı bir acayip. Burasının esasını Kanûni Sultan Süleyman çocuk iken ölen ve çok sevdiği oğlu Cihangir adına yaptırmış. Buradan İstanbul ve boğaz girişi pek hoş görünüyor. Bir asır önce Sultan Mecit zamanında, Top-hane saat kulesi meydanından görünen bir resimde cami ufak çapta, klasik, eski tarzımızda görünüyordu. Onu düzeltmeyip Ortaköy, Mecidiye, Dolmabahçe camileri tipinde yeniden yapılmış... Eski şeklinde ihya edileceğine oraya bir çirkinlik örneği oturtulmuş. Bu geniş semtin umumi manzarası harikulade güzeldi. Sarayburnu Limanı methali, Galata Kulesi, Marmara, Kadıköyü ve Üsküdar’dan Çengelköyü’ne ve Fındıklı’dan Dolmabahçe ve Ortaköy’e kadar geniş sahanın güzellikleri ile çok bahtiyar yerlerdi. Fakat binalarının kâmilten yenilenmiş veya onarılarak kısmen eskilerinin çokluğu ile ahşap binalardan mürekkep olması (nedeniyle) semtin eski halinden bu günümüze hemen esaslı bir iz kalmamıştır. Cumhuriyet devrimizin 50. yılında bu geniş semt aklımızın ermediği parça parça ve birbirinden farklı değişik programsızlıklar ve bunların iyi üsluplanması ihmal olunarak, yokuş hususiyetlerine dikkat edilmeyerek, denize çirkin arkasını vererek pe-rişan bir durumda bulunmaktadır (Ünver, Dosya:27, 100-115).

Görsel 7

A. Süheyl Ünver'in notlarından (Ünver, Hasan Rıza Efendi Dosyası, SK, nr. 27, s.110)

Sonuç

Hat sanatı tarihinde nice ünlü hattatlar vardır ki hayatı hakkındaki bilgiler üç beş cümleden ibarettir. 19. asrın bilhassa yazdığı Kur'an-ı Kerim'lerle tanınan ünlü hattatı Hacı Hasan Rıza Efendi'nin bu hususta en şanslı şahsiyetlerden biri olduğunu söylemek mümkündür. Ona bu

imkânı sağlayan ise kendisini hem çok seven, saygı duyan hem de çok yakından takip edip notlar tutan merhum Süheyl Ünver olmuştur. Halası ile evli olması münasebetiyle daima "eniştem" diyerek andığı bu büyük sanatkar hakkında yazıp çizdikleri olmasaydı şüphesiz hakkında bilinenler çok daha sınırlı kalacaktı. Elbette, merhum Hasan Rıza Efendi'nin ortaya koyduğu eserler, onun sanatkar kişiliğini ispat için fazlasıyla yeterlidir. Ancak Süheyl Ünver'in tespitleri onun bu meziyetleri yanında ailesi, çevresi, yaşadığı olaylar, mizacı ve hayat tarzı gibi farklı yönleri hakkında daha fazla malumat edinmemize imkân sağlamaktadır. Kısacası merhum Hacı Hasan Rıza Efendi'yi Süheyl Ünver'in anlattıkları ile birlikte düşünmek, onu bize daha da yakın ve aşına kılacaktır.

KAYNAKÇA

- Can, T. (2014). "Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver (1898-1986) Kendi Dilinden Kısaca Hayatı", *Türk Yurdu*, 318, 71-76.
- Derman, M. U. (1997). "Hasan Rıza Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, c.16, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 344-346.
- Derman, M. U. (2002). *Sakıp Sabancı Müzesi Hat Koleksiyonundan Seçmeler*, İstanbul: Sakıp Sabancı Müzesi.

Derman, M. U. (2006). "Medresetü'l-Hattâtine Dâir", Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan, *İstanbul*, 517-531.

Derman, M. U. (2015). *Medresetü'l-Hattatin Yüz Yaşında*, İstanbul: Kubbealtı Yay.

Derman, M. U. (2018). *Hasan Rıza Efendi ve Sultan Reşad İçin Yazdığı Mushaf-ı Şerif*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

İlter, E. (2017). *Hattat Hasan Rıza Efendi'nin Hayatı ve Eserleri*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi.

İnal, M. K. (1955). *Son Hattatlar*, İstanbul: Maarif Basımevi.

Kaplan, M-Enginün, İ. (1983). "Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver ile Bir Konuşma", *Kaynaklar Dergisi*, 1, 69-81.

Karaman, G. (2009). *Hasan Rızâ Dîvânı*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi.

Küçükaşçı, M.S. (2009). "Seyyid", *İslâm Ansiklopedisi*, c. 37, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay, 40-43.

Sayar, A. G. (2012). "Ünver, Ahmet Süheyl", *İslam Ansiklopedisi*, c. 42, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 350-352.

Sayar, A. G. (2016). *A. Süheyl Ünver Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri*, İstanbul: Ötüken Yay.

Telli, F. B. (2010). *Divan By Hasan Rıza*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

Ünver, A.S. Dr. A. Süheyl Ünver Arşivi, Hasan Rıza Efendi Dosyası, Süleymaniye Kütüphanesi, nr. 27.